

УДК 378(477)

DOI 10.18372/2786-5487.1.16613

Волярська Олена Станіславівна

доктор педагогічних наук, доцент,

Київський національний лінгвістичний університет,

м. Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті досліджено сучасний стан та перспективи розвитку університетської освіти в Україні. Визначено перспективи розвитку вищої освіти в Україні: перепрофілювання організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, упровадження змішаного навчання студентів, а також підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників щодо використання інформаційних ресурсів для підготовки навчальних занять зі студентами. Доведено, що на рівні закладів вищої освіти необхідно розширити автономію для впровадження освітніх інновацій з надання освітніх послуг не тільки студентам, а й всім категоріям дорослого населення.*

***Ключові слова:** вища освіта, здобувачі вищої освіти, освітні інновації, тенденції розвитку вищої освіти.*

***Annotation.** The article studies the modern state and prospects of development of higher education in Ukraine. The directions of development of higher education in Ukraine: reprofiling of the educational process organization in the higher education institutions, introduction of blended training of students, and also advanced training of scientific-pedagogical workers how to use the information resources for preparing classes with students. It is proved at the level of higher education institutions to expand the autonomy for the introduction of educational innovations in the provision of educational services not only to students but also to all categories of adults.*

Key words: higher education, higher education institution, educational innovations; trends in higher education development

Постановка проблеми. Запровадження в Україні ринкової економіки вплинуло на розвиток інфраструктури вищої освіти, у сфері якої зараз спостерігається дві ключові тенденції: стрімке зниження кількості коледжів та училищ, які готували спеціалістів технічних, педагогічних спеціальностей, зростання чисельності університетів, академій і інститутів. За показником охоплення вищою освітою населення Україна у Глобальному інноваційному індексі 2020 р. посіла 14-те місце зі 131 країни (82,7% населення традиційного офіційного віку навчання). Наприклад, у Німеччині цей показник характеризує 28-ме місце (70,2 % населення), у Польщі – 34-те (67,8 % населення), у Великій Британії – 46-те місце (60,0 % населення) [2; 3].

У сучасній університетській освіті України існує водночас низка проблем, які разом із суттєвими зовнішніми та внутрішніми суспільними викликами негативно впливають на можливості її розвитку. До цих проблем, на нашу думку, слід віднести: наявність несприятливої демографічної ситуації в країні; посилення тенденції до освітньої еміграції молоді; незадовільний рівень автономії університетів; невідповідність структури професійної підготовки майбутніх фахівців поточним і перспективним потребам українського ринку праці. Визначені проблеми, на наш погляд, створюють передумови для комплексного аналізу перспектив розвитку університетської освіти.

Аналіз останніх досліджень. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки зазначено, що система вищої освіти України має низку переваг, які є підґрунтям її розвитку і конкурентоздатності. До цих переваг віднесено: нормативно-правове забезпечення вищої освіти у нашій країні наближене до Європейського простору вищої освіти; потужний людський капітал; розгалужену існуючу мережу закладів вищої освіти; наявність університетів світового рівня [3].

Водночас, у системі вищої освіти України, як зазначено у працях українських учених (О. Аніщенко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Т. Сорочан) існує ціла низка проблем, які разом із суттєвими зовнішніми та внутрішніми викликами негативно впливають на перспективи її розвитку. До таких проблем, з нашої точки зору, віднесімо: наявність несприятливої демографічної ситуації в країні; посилення тенденції до освітньої еміграції молоді; низький рівень автономії університетів; невідповідність структури професійної підготовки майбутніх фахівців поточним і перспективним потребам європейського й українського ринку праці.

Аналіз зарубіжних досліджень з тенденцій розвитку вищої освіти показав, що її розвиток ускладнюється наявністю суперечностей між державним і соціальним визнанням необхідності впровадження освітнього менеджменту у вищу школу й відсутністю обґрунтованого механізму щодо його оновлення і впровадження.

Мета дослідження полягає в аналізі та виокремленні перспектив розвитку університетської освіти в Україні.

Системне усвідомлення закономірностей виникнення моделей розвитку університетів світового класу є методологічною основою для розробки та реалізації ефективної політики модернізації університетської освіти в Україні, спрямованої на становлення висококонкурентних національних університетів, тісно інтегрованих у глобальну мережу освітньо-наукових інституцій.

Виклад основного матеріалу. На важливість неперервності навчання, освіти впродовж життя як перспективних світових освітніх трендів наголошувалось у працях зарубіжних й українських науковців. Підкреслимо, що постійне оновлення знань, умінь, компетенцій стає необхідністю для людства, є основним меседжем спрямованості сучасної університетської освіти і найповніше характеризує її перспективи розвитку.

Підкреслимо, що дослідницькі стратегії та успішна реалізація їх університетами світового класу (наприклад, Оксфордським, Кембриджським, Гарвардським) є передумовою їхнього конкурентного статусу в освітньому і

науковому міжнародному просторі. Цікавим фактом є те, що дослідницькі університети є порівняно недавньою європейською інновацією, адже впродовж тривалого періоду існування університетської освіти здобувачам освіти пропонували переважно лекційні чи аудиторні заняття.

Сучасний дослідник вищої освіти Ф. Альтбах, описуючи сутність дослідницького університету, наголошує, що «серцевиною дослідницького університету є його академічний персонал, який повинен бути відданий ідеї безкорисливих досліджень – заради знань – так само, як і більш практичним елементам досліджень та їхнього використання в сучасному суспільстві» [5, с. 15–16].

Дослідницькі університети генерують і впроваджують найвищий рівень «внутрішньої академічної якості», використовуючи найефективніші ресурси (кадрові ресурси: професорсько-викладацький, адміністративний, дослідницький персонал, здобувачі освіти; матеріальні, фінансові, інформаційні ресурси), як наслідок примножуючи й відтворюючи свій потенціал (спроможність залучати додаткові доходи, а саме: плату за надання освітніх послуг, ендавмент-фонди, гранти; здатність комерціалізувати дослідницькі результати за посередництва патентів, ліцензій, роялті чи у формі цільових державних асигнувань). Таким чином існує можливість забезпечувати розбудову якісного академічного й культурного університетського середовища, що може генерувати позитивні структурні соціально-економічні зміни регіонального та національного масштабу.

Визначимо і проаналізуємо стратегії розбудови сучасних університетів.

1. Стратегія розвитку університетів світового класу «вшир» (breadth-strategy) (від якісної масової вищої освіти до університетів світового класу) передбачає перманентне вдосконалення національної системи вищої освіти загалом, забезпечення її масовості та нарощення дослідницького потенціалу, розширення загального доступу населення до високоякісних освітніх послуг, а саме створення нових конкурентних на національному ринку університетських закладів дослідницького типу; поступове виокремлення з них, мірою еволюції,

університетів, що здатні конкурувати на глобальному ринку освітніх послуг. Цю стратегію застосовують переважно в Німеччині та в інших країнах Західної Європи.

2. Стратегія розвитку університетів світового класу «вглиб» (depth-strategy) (від передових, піонерних досліджень світового рівня, які провадить обмежена кількість університетських інституцій за активної підтримки держави, до університетів світового класу) передбачає розбудову на території країни за активної участі й фінансової підтримки держави невеликої кількості висококонкурентних дослідницьких університетів, спроможних здійснювати пріоритетні наукові дослідження й формувати таким чином «науковий форпост нації», забезпечуючи високі позиції в глобальних університетських рейтингах. Ця стратегія була притаманна великою мірою країнам Східної Азії впродовж другої половини ХХ ст. (Пекінський університет та Університет Цінхуа, Китай; Токійський університет та Університет Кіото, Японія; Національний тайванський університет, Тайвань; Сеульський університет, Південна Корея та ін.). В останні роки цю модель намагаються застосовувати в країнах Близького Сходу, зокрема в Саудівській Аравії.

3. Комбінована стратегія розвитку університетів світового класу «вшир» та «вглиб» (breadth-depth-strategy) передбачає поєднання двох зазначених стратегій. Сьогодні її застосовують переважно у США та в Китаї.

Визначимо стан формування дослідницьких університетів світового рівня в Україні. Законодавством України ініційовано створення спеціального нормативно-правового поля для діяльності університетських закладів дослідницького типу, яке наразі регламентує ключовий документ у цій сфері – Положення про дослідницький університет (постанова КМУ № 163 від 17.02.2010 року «Про затвердження Положення про дослідницький університет»). У Положенні прописано офіційне трактування поняття дослідницького університету; визначено його основні завдання у навчальній, науковій та інноваційній, міжнародній діяльності; передбачено права та юридичні критерії діяльності університету, за якими надають (підтверджують)

статус дослідницького. Згідно з цим та іншими документами, в Україні сьогодні налічують 14 університетських закладів з офіційним статусом дослідницького університету.

Водночас реальні та дієві механізми фінансової автономії вищої школи та можливості диверсифікації джерел фінансування дослідницьких університетів у Положенні прописано не прозоро. Зауважимо, що саме для дослідницьких університетів світового класу характерна різноманітність джерел фінансування: державний та місцевий бюджети, гранти, благодійні фонди, бізнес, доходи від навчальної, наукової, дослідницької, виробничої та консультаційної діяльності тощо. Так, у Положенні йдеться про «власні кошти» університету, однак не визначено джерел формування цих коштів, їхній правовий статус. Відзначимо, що сьогодні всі кошти, які надходять у розпорядження державного університету, є бюджетними, а отже, їх використовують відповідно до нормативно-правових актів, що встановлюють порядок розпорядження бюджетними коштами. У такій ситуації більшість українських закладів вищої освіти державної форми власності, зокрема й дослідницькі університети, стикаються із численними труднощами, залучаючи й вільно використовуючи недержавні кошти, власниками чи джерелами яких є суб'єкти приватного бізнесу, некомерційні організації, міжнародні грантові програми тощо. Як наслідок національні дослідницькі університети, через обмеженість їхньої фінансової автономії (права на вільне використання фінансових ресурсів), не отримують достатніх коштів, щоб провадити власну діяльність – комерційну, навчальну, наукову, дослідницьку, консультаційну, виробничу.

Перша генеральна стратегія полягає в тому, щоб забезпечити найвищі стандарти національної вищої освіти у сфері викладання й науково-дослідної діяльності, нарощення дослідницького потенціалу наявних університетів. Цій стратегії відповідає генеральна мета – розширити доступ різних категорій населення до високоякісних освітніх послуг. Ключова ідея цієї стратегії полягає в тому, що завдяки найповнішому забезпеченню стандартів вищої школи (за активної підтримки держави) і за загострення конкурентної боротьби

на національному ринку освітніх послуг виокремлюватимуться окремі університети чи наукові установи, що спроможні забезпечувати вищу якість освітніх послуг і формувати конкурентоспроможні кадри для українського ринку праці.

Друга генеральна стратегія полягає в тому, щоб розбудувати на базі невеликої кількості наявних українських університетів (наприклад, п'ять топових університетських закладів у загальновизнаному національному рейтингу) за активної участі та фінансової підтримки держави висококонкурентні дослідницькі університети світового класу. Цій стратегії відповідає генеральна мета – формувати науковий потенціал країни, створювати національні освітні моделі.

Виділені фактори визначають взаємопов'язані перспективи університетської освіти України: 1) підвищення освітнього рівня населення; 2) інтернаціоналізація вищої освіти; 3) активний розвиток самоуправління університетів – їх автономія. Ці перспективи, у свою чергу, задають основні вектори державної політики у сфері вищої освіти: підвищення доступності освіти; забезпечення якості освіти; підвищення фінансової ефективності в секторі вищої освіти.

Висновок. Сприятливі умови створенню в Україні дослідницьких університетів світового класу, реалізувати вказані генеральні стратегії, на наш погляд, можуть відповідні механізми та інструменти і загальнонаціонального рівня, і локального масштабу: забезпечення державою реальної фінансової автономії дослідницьких університетів, ініціювання політико-економічного курсу на суттєве підвищення соціальних стандартів життя працівників освітньо-наукової сфери; налагодження ефективної системи менеджменту ЗВО; створення на рівні ЗВО ефективної системи добору та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів; розбудова в ЗВО ефективної системи добору талановитих студентів; стимулювання міжнародної публікаційної активності українських дослідників тощо.

Необхідно зазначити декілька важливих викликів, які впливають на майбутнє університетської освіти в Україні: структурна реформа національної економіки; значна освітня міграція молоді; старіння населення; постійно зростаючий рівень вимог до якості вищої освіти в умовах цифровізації та наявними умовами її діяльності.

Рекомендації. З метою максимального використання позитивного потенціалу сучасних глобальних тенденцій у розвитку вищої освіти та подолання їх негативних наслідків необхідною є реалізація низки заходів, зокрема:

1) децентралізація системи вищої освіти, реальна автономізація ЗВО (включно з економічною діяльністю), розвиток приватного сектора галузі вищої освіти з одночасним запровадженням ефективної системи оцінювання якості освіти, базованої на незалежних агенціях оцінювання якості;

2) поступова реструктуризація й оптимізація державного замовлення на підготовку спеціалістів за участі роботодавців з метою приведення державного замовлення у відповідність до реальних потреб державного і приватного секторів національної економіки; розвиток системи освіти протягом життя;

3) подальший розвиток експортного потенціалу української університетської освіти з метою отримання економічних результатів, прискорення модернізації освіти та посилення впливу і престижу України у світі;

4) активне впровадження у програми вищої освіти підприємницької складової, передусім у плані оволодіння здобувачами вищої освіти практичними навичками, необхідними для ведення самостійної економічної діяльності, а також отримання ними необхідних знань щодо законодавства та практики бізнесу в Україні і за кордоном;

5) підвищення уваги до питань університетського самоврядування, від чого значною мірою залежить майбутня участь молодих людей у суспільно-політичному житті;

б) цілеспрямована просвітницька робота різних категорій населення з метою об'єктивного інформування батьків і абітурієнтів, зацікавленої громадськості щодо цінності тих чи інших спеціальностей на українському і міжнародному ринках праці.

Українським університетам бажано одночасно впроваджувати передові наукові дослідження та якісно вдосконалювати національні стандарти і моделі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2010 р. № 163 «Про затвердження Положення про дослідницький університет» [Із змінами, зробленими згідно з Постановою КМ № 786 (786-2010-п) від 27.08.2010].
2. Рівень освіти населення у відповідних вікових групах // Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України/ URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/gdn/sdh/dod_06.htm
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
4. Терентьєва Н. (2015). Розвиток університетської освіти: історія, сучасність, тенденції : монографія Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А. 428 с.
5. Altbach, P.G. (2011) «The Past, Present, and Future of the Research University», in: P.G. Altbach & J. Salmi (eds), The road to academic excellence: the making of world-class research universities, The World Bank, Washington DC.
6. EDUCAUSE Horizon Report: 2019 Higher Education Edition (2019) / Bryan Alexander, Kevin Ashford-Rowe, Noreen Barajas-Murphy, Gregory Dobbin, Jessica Knott, Mark McCormack, Jeffery Pomerantz, Ryan Seilhamer, and Nicole Weber. The New Media Centers. 44 p. URL: <https://library.educause.edu/-/media/files/library/2019/4/2019horizonreport.pdf?la=en&hash=C8E8D444AF372E705FA1BF9D4FF0DD4CC6F0FDD1>